

Matthiessen opmærksom på værdien af de gamle middelalderbyers byplaner som kilde til belysning af byernes udvikling, men siden har blot få beskæftiget sig med denne kilde. Danmarks godkendelse i 1987 af Granadakonventionen om bevaring af Europas arkitektur har nu givet anledning til, at byplanerne med deres formulering af store rumlige sammenhænge med støtte af Planstyrelsen er taget op til en videnskabelig undersøgelse af Jørgen Elsø Jensen. Med bindet om Fyns og de omliggende øers byer fremlægger han de første resultater af den landsdækkende undersøgelse.

I en indledning redegøres først for undersøgelsens omfang og dens genstand, byerne og deres fordeling i landskabet, byterrænet og byernes bygningsformer. Ældre udviklingsteorier gennemgås, og ud fra iagttagelser og analyser af en række formelementer fremlægges i et stort overblik et nyt bebyggelsehistorisk billede. Byerne ses her som anlagt direkte som faste handelspladser, og byplanerne ses som udstykket en gang for alle i deres senere kendte former.

Bogens hoveddel er byfortegnelsen, hvor de enkelte byer behandles i alfabetisk orden, tolv i alt. Et stort materiale fremlægges her på en yderst nyttig måde, i afsnit med overskrifterne Beliggenhed og byterræn, Den middelalderlige byplan, Byplantype og byplanudvikling, Topografiske detaljer og Kort og litteratur. Fremstillingen støttes, ligesom i indledningen, af brug af kort og smukt gengivne billeder.

Et gennemgående element i behandlingen af byplanerne er fremhævelsen af et øst-vest-vendt hovedstrøg, der konstateres i ni ud af de tolv fynske byer og ses som bestemt af de dominerende befolkningsklassers hensyntagen til den fremherskende vestenvind. Om en sådan placering skulle give mere læ

end et nord-syd-vendt hovedstrøg, vil kunne diskuteres, og hertil kommer, at det for mange byer må være et spørgsmål, om der er kun ét hovedstrøg, i én retning. Lidt større byer vil have også et hovedstrøg på tværs, og en bys placering i terrænet vil også kunne gøre dette selvfølgelig. Undersøgelser af byers socialtopografi i 1500-1600-årene viser dette, mens Jørgen Elsø Jensen for sin argumentation ud fra en middelalderlig socialtopografi ikke har noget kildemateriale. Om teorien om det øst-vest-vendte hovedstrøg i øvrigt holder også for de øvrige danske byer, kan blive spændende at se i de følgende bind. Under alle omstændigheder får vi med dette værk en værdifuld håndbog, ikke blot når det gælder middelalderbyerne, men også hovedtræk i den senere udvikling. Jørgen Elsø Jensens kommentarer vedrørende denne sidste, således i forbindelse med Thomas B. Thrigegade-gennembruddet i Odense, forekommer at være yderst velmotiverede og relevante.

Ole Degn

Ove Jørgensen & Tore Nyberg: *Sejlruter i Adam af Bremens øverden* (Kungl. Vitterhets Historie og Antikvitets Akademien, Antikvarisk Arkiv 74, Almquist & Wiksell Int., 1992). 37 s., 70,- SEK.

Det er sjældent, man møder bøger, der er udgivet i Sverige, men skrevet på dansk. Her er chancen! Der er tale om en afhandling for feinschmeckere, men der nås dog interessante resultater: Der argumenteres ret overbevisende for, at Adam personligt har sejlet i de danske farvande, og at den underliggende systematik i hans opregninger af øer er sejlruterne mellem de danske bispesæder. Derudover bliver man eftertrykkeligt mindet om, at Adam betegner Thy og Vendsyssel som øer. Hvorfor kun

Amagers areal søges korrigeret for inddæmninger i f.t. 1965-tallene i listen over øerne på s. 9 er lidt af en gåde, da

også andre øer er blevet større, end de engang har været og af samme årsag.

Anders Bøgh

NYERE TID

Søren Balle: *Statsfinanserne på Christian 3.s tid*. (Aarhus Universitetsforlag, 1992). 579 s.

I midten af 1980'erne udgav Søren Balle en række kildepublikationer, der kastede lys over krigsgælden og statsfinanserne i perioden fra Grevens Fejde og frem til 1548. Skrifterne kom som led i et projekt om statsfinanserne på Christian 3.s tid. Søren Balle stillede dengang en større undersøgelse i udsigt. Det er denne, der nu foreligger, og fra afhandlingens metodiske udgangspunkt går der en lige linje tilbage til udgiverarbejdet. Som det allerede fremgik af Balles kildepublikationer, findes der ikke landsdækkende rentemesterregnskaber fra Christian 3.s første år. Skønt rentemesterregnskaberne ikke er statsregnskaber, er det uden dem yderst vanskeligt at rekonstruere statsfinanserne i Christian 3. tid.

I forrige århundrede berørte Kristian Erslev problemet, idet han ud fra fordelingen af det inddragne kirkegods så størrelsesforholdet mellem kron- og adelsgodset samt ændringerne i forleningsformerne – lensreformerne – som en målestok for magtforholdet mellem konge og adel. Astrid Friis' senere undersøgelser modificerede påstanden om, at én forleningsform automatisk kunne opfattes som gunstig for kongemagt eller adel; de konkrete forleningsvilkår var mere afgørende. Desuden gik skellet ikke kun mellem kongemagt og adel. Ifølge Friis medvirkede dele af rigsrådet ved reformerne, så der også

blev tale om en adelsintern modsætning. Samtidig så Friis reformerne som et middel til at skabe balance mellem de ordinære indtægter og udgifter.

Med udgangspunkt i en kritik af Erslev og Friis opstiller Søren Balle en alternativ model for analysen af statsfinanserne i perioden ca. 1536-1548. Når »Christian 3.s tid« indsnævres til disse år, skyldes det, at Balle må operere med en periode med statsgæld. Hans grundlæggende tanke er, at man ud fra ændringer i gælden kan regne sig frem til nettoregnskaber. Nettobetalingerne på gælden repræsenterede et overskud, og ved at indkredse indtægter og udgifter i ovennævnte periode får forf. den økonomiske ramme, men ikke det fuldstændige statsbudget, man bevægede sig indenfor. Beregningerne bygger desuden på det ræsonnement, at indtægter og udgifter ved lenene svingede omkring en konstant gennemsnitsværdi. Det er ændringerne, der har forf.s interesse, de ekstraordinære indtægter og det, forf. kalder de særlige udgifter.

Forf.s undersøgelse af bevægelserne i gælden underbygger billedet af, at den udenlandske gæld hurtigt blev konverteret til en indenlandsk pantegæld. Det er en både stor og vanskelig opgave at beregne statsindtægter og -udgifter i disse år. Forf.s omfattende udregninger – sammenholdt med afbetalingerne på gælden og nødvendigheden af at optage nye lån – skal sandsynliggøre, at der ikke er forbigået større indtægtsposter. Balles beregninger rummer mange nye resultater. Bl.a. afviser forf., at kron-